

tekstejä, eri Raamattujen jaejakoja, eri kirkkokuntien kaanoneita ja rabbiinisia kirjoituksia. Tarjolla on myös primäärilähteitä koskevia kirjallisuusviitteitä.

Kutakin Uuden testamentin tekstejä käsittelevät johdanto-opilliset esitykset ovat ytimekkäitä, mutta nostavat esiin riittävän määrän kirjoituksen kannalta keskeisiä historiallisia, kirjallisia ja temaattisia kysymyksiä. Niiden tarjoamat tiedot ovat teologeille pitkälti tuttuja, mutta yleistajuisuudessaan ja tiiviyydessään ne palvelevat vähintään hyvinä muistinvirkistäjinä. Kirjoittajien pyrkimys kiinnittää erityistä huomiota tekstissä esiintyviin tai siitä heijastuviin juutalaiskysymyksiin on ansiokasta.

Kommentaariosuuksien arvokain anti liittyy huolellisesti laadittuihin alaviitteisiin. Heprealaisen Raamatun lisäksi kirjoittajat viittaavat runsaasti muuhun myöhäisen Toisen temppelin ajan juutalaiseen kirjallisuuteen (Septuaginta, apokryfikirjallisuus ja pseudepigrafit, Filon, Josefus, Kuolleenmeren kääröt) sekä rabbiiniseen kirjallisuuteen. Vertailuaineiston laajuus ansaitsee erityishuomion: se tekee oikeutta koko antiikin juutalaiselle kirjallisuudelle, eikä anakronistisesti koske vain myöhemmin kanonisoituja tekstejä. Kommentaareissa ei viitata moderniin tutkimuskirjallisuuteen, mikä tekee niistä helppolukuisia ja ymmärrettäviä myös ei-akateemiselle yleisölle. Toisaalta tämä herättää kysymyksen valitun tulkintatavan perusteluista. Kirjoittajat epäilemättä tuntevat viimeisimmän tieteellisen tutkimuksen, mutta erityisesti kiistelyjen katkelmien kohdalla he olisivat voineet esitellä laajemmin eri näkemyksiä tai vähintäänkin perustella valitun selitystavan tarkemmin.

Myös esseet ovat varsin yleistajuisia, osin juuri alaviitteiden puuttumisen takia, ja niissä käsitellään varhaista kristinuskoa lähes kaikenkattavasti. Historiallisten kysymysten lisäksi tarkastelluiksi tulevat antiikin juutalaisuuden määritelmä ja

sisäinen monimuotoisuus, sen piirissä tuotettu rikas kirjallinen perintö sekä Toisen temppelin ajan juutalaisuuden uskonnolliset instituutiot ja liikehdintä, kuten messiaaninen ajattelu ja ihmeteot. Osansa saavat myös teologiset käsitykset, kuten jumalolennot ja kuolemanjälkeinen aika, samoin juutalainen perhe-elämä ja eräät etiikkaan liittyvät kysymykset.

Lyhyehköt esseet kiteyttävät isoja kysymyksiä lukijaystävällisellä tavalla. Useimmat niistä sivuavat jollakin tavoin tekstien merkitystä varhaisen juutalaisuuden ja kristinuskon piirissä. Selvästi esiin piirtyy Septuagintan vaikutus varhaisten kristittyjen tapaan tulkita pyhiä kirjoituksia (Naomi Seidman, Leonard Greenspoon). Vaikeaselkoista lakikäsitettä tarkastellaan huolellisesti (Jonathan Klawans). Lisäksi mukana on joitakin raikkaita lähestymistapoja, kuten Daniel Boyarinin essee Johanneksen evankeliumin prologista, jonka hän tulkitsee Genesiksen alkua (1:1–5) koskevaksi midrashiksi tai saarnaksi. David Stern puolestaan painottaa evankeliumien vertauskertomusten yhteyttä midrash-traditioon.

Uutta tietoa monille eksegeeteille tarjonnevaa viimeiset esseet, joissa tarkastellaan Jeesuksen reseptiota varhaisimmassa juutalaisissa lähteissä (Claudia Setzer) sekä rabbiiniossa (Burton L. Visotzky), keskiajan (Martin Lockshin) ja modernissa (Susanna Heschel) juutalaisessa perinteessä, niin uskonnollisissa kirjoituksissa, tieteellisessä tutkimuksessa kuin kaunokirjallisuudessa. Paavalia käsittelevä artikkeli (Daniel R. Langton) on erityisen kiinnostava, onhan hän saanut eksplisiittistä huomiota juutalaisten ajattelijoiden parissa vasta valistuksen aikakauden jälkeen.

The Jewish Annotated New Testamentin luonne on akateeminen, mutta sen potentiaalinen lukijakunta on paljon yliopistoväkeä laajempi. Erityisesti teosta voidaan hyödyntää uskontojen välisessä dialogissa. Se

kannustaa ja opastaa kristittyjä raamatuntulkitsijoita välttämään antisemitismiä aikojen saatossa ruokineita väärinkäsityksiä. Erityisesti Levine oikoo näitä myyttejä esseessään: kristityt ovat usein liittäneet varhaiseen juutalaisuuteen yksioikoisen laki–armo-dikotomian ja ajatuksen teoilla hankittavasta vanhurskaudesta, tulkinneet puhtaussäädöksiä ja niihin pohjautuvaa retoriikkaa virheellisesti sekä ylikorostaneet Jeesuksen erilaisuutta suhteessa aikansa valtavirtajuutalaisuuteen, esimerkiksi hänen suhtautumisessaan naiseen tai marginaalisiin väestönsiiin.

Kirjan tarkoitus on ennen kaikkea kutsua juutalaisia lukijoita tarttumaan Uuteen testamenttiin, joka on monille täysin vieras ja traagisen historian valossa jopa pelottava teos. Toimittajat painottavat, että Uuden testamentin tunteminen on välttämätöntä niin varhaisen kristinuskon luonteen, ajanlaskun taitteen ja myöhemmän rabbiinisen juutalaisuuden kuin koko länsimaisen kulttuurin ymmärtämisen kannalta. Uudessa testamentissa myös puetaan sanoiksi useita juutalaisuuden keskeisiä periaatteita eikä tämän tunnustaminen vähennä oman uskonnollisen perinteen arvoa.

ELISA UUSIMÄKI
TEOL. TRI, HELSINKI

VERHEYDEN, JOSEPH (ED.)

The Figure of Solomon in Jewish, Christian and Islamic Tradition: King, Sage and Architect. Themes in Biblical Narrative: Jewish and Christian Traditions 16.
Leiden: Brill 2013. 274 s.

Kuningas Salomon maine ei kaikessa loistossaan ole ainoastaan monisäikeinen ja maailmankuulu vaan myös tahrainen ja rikkaudessaan

ristiriitainen. Joseph Verheyden lupaa artikkelikokoelman esittelevän kompleksisen ja kiehtovan hahmon, joka tuo yhteen erityisellä tavalla juutalaisen, kristillisen ja islamilaisen uskonnollisen tradition.

Teos pohjautuu Leuvenin yliopistossa 2009 pidettyyn kansainväliseen Salomo-konferenssiin, joka kokosi yhteen eri alojen asiantuntijoita ja asetti rinnakkain monenlaisia näkökulmia Salomon hahmon. Tutkimukset keskittyvät pääasiassa kirjallisiin lähteisiin, mutta Wolfgang Zwickelin sekä Witold Witakowskin ja Ewa Balicka-Witakowskan artikkelit esittelevät aihetta myös arkkitehtuurin ja taiteen kontekstissa. Virkistävää luettavaa on myös Peter Buschin ”Solomon as a True Exorcist: The Testament of Solomon in Its Cultural Setting”, jossa hän herättelee lukijansa aisteja ja kutsuu samaistumaan siihen sosio-kulttuuriin todellisuuteen, jossa yhtä antiikin suosituimmista Salomo-teksteistä luettiin. Tämänkaltaiset tutkimusnäkökulmat todistavat, kuinka tärkeää on noteerata tekstien suhde materiaaliseen ja visuaaliseen todellisuuteen suosittuun hahmon reseptiohistorian tutkimuksessa.

Kirjan artikkelien aiheajaukset ovat enimmäkseen konventionaalisia. Kolme ensimmäistä käsittelee raamatullista arkeologiaa ja raamatunhistoriallista Salomo-hahmoa. Loput voi lähes poikkeuksetta jaotella kahteen kategoriaan: ne tarkastelevat joko Salomo-reseptiota jossakin teoksessa tai tekevät laajemman selektiivisen läpikäynnin Salomon hahmoon jossakin traditiossa. Näin varhaiskristillinen, egyptiläinen, rabbiininen, etiopialainen ja islamilainen pysyvät enimmäkseen erillään. Kyseinen Salomo-kokoelma ei siis antaudu traditoidenvälisen yhteyksien analysoimiseen vaan jättää yhtymäkohtien ja erojen ymmärtämisen laajemmassa kontekstissa lukijan oman aktiivisuuden varaan.

Teoksen kaksitoista artikkelia esittelevät laajalti Salomo-aiheista raamatullista ja sen jälkeistä lähde-

aineistoa. Islamilaista reseptiotapaa (Jules Janssens) ja etiopialaista traditiota (Witakowski & Balicka-Witakowska) käsittelevät artikkelit keskittyvät myöhempään keskiaikaiseen ja uuden ajan lähteisiin, mutta lähteiden pääpaino on ajanlaskun varhaisten vuosisatojen materiaalissa. Raamatun Salomo-tarinoiden (erit. 1. Kun. 2–11) toiston lisäksi Salomon mukaan nimetty myöhempi viisaukirjallisuus (*Salomon viisaus*, *Salomon oodit*) sekä Salomon maagisia kykyjä selittävät tekstit (*Salomon testamentti* tai keskiaikainen *Kuningas Salomon avain*) esiintyvät teoksessa toistuvasti ja tarjoavat mahdollisuuden luoda yhteyksiä Salomo-reseptiotapauksien välille.

Yhdeksi avainteksteistä nousee *Salomon testamentti*. Se kuvaa, kuinka Salomo viisaudessaan kokoaa, kuulustelee ja päihittää demoniset henkivallat. Salomon ja demonien dialogeja kehystää kertomus temppeleinrakentamisesta – saavutuksesta, johon Salomo lopulta ylittää valjastettuaan demonit työhön. Teoksen alkuperää on pidetty niin juutalaisena kuin kristillisenä, ja se näyttää kiistatta nauttineen suosiota laajoissa piireissä. Kaikki kokoelman artikkelit, jotka käsittelevät ajanlaskun jälkeisiä lähteitä, mainitsevat *Salomon testamentin* sisältämien ajatusten vaikutusvallan. Ainoaksi poikkeukseksi jää Gerhard Langerin selektiivinen katsaus Salomoon rabbiinisessa kirjallisuudessa, jossa hän pitäytyy Heprealaiseen Raamattuun ja rabbiinisiin lähteisiin.

Peter Buschin artikkeli on kiehtova esitys siitä, kuinka mahtava ja viisas, rakentaja ja hallitsija, tulevat yhteen myöhäisantiikin Salomo-reseptiossa. Busch lähtee esityksessään liikkeelle tekstin sisällön esittelystä ja sijoittaa sen sitten myöhäisantiikin kulttuuriseen miljööseen ja rekonstruoimaansa ”varhaisten lukijoiden” todellisuuteen. Näillä lukijoilla oli Buschin mukaan saatavillaan ”kulttuurinen sanakirja”, joka koostui kaupunkien kaduilla ja kylpylöissä esillä olevasta ikonografiasta ja tai-

teesta, populaareista henkimaailmoista koskevista myyteistä sekä raamatullisista kertomuksista. Asetettuaan *Salomon testamentin* osaksi laajempaa kulttuurista kontekstia Busch esittää näkemyksensä sen viestistä ja alkuperästä. Kyseessä on kristillinen dokumentti, joka pönkittää Salomon mahtia demonien karkottajana. Salomon auktoriteetti on valjastettu mainostamaan Jerusalemin pyhäkön vetovoimaa, kristillisen valtakunnan uutta keskusta, jossa niin kutsuttua Salomon sormusta säilytettiin.

Toinen huomionarvoinen yksittäistä teosta ja sen Salomo-reseptiota rohkeasti kontekstualisoiva esitys on Joseph Verheydenin analyysi Josefuksen Salomo-hahmosta. Josefuksen Salomossa on nähty kreikkalaiset hyveet täydellisesti täyttävä juutalainen pyhimys, jollaisia Josefuksen silmissä olivat monet muutkin raamatulliset merkkihahmot. Verheyden tarttuu kuitenkin niihin kohtiin, joissa ihannekuva paikoin säröilee, ja lähtee analysoimaan tätä rosoisempaa kuvaa. Hän huomauttaa, että Josefuksen Salomo on hurskas ja viisas muttei liian viisas; uskonnollinen ja kuitenkin ratkaisuisaan käytännöllisen tervejärkinen; rikas, oikeudenmukainen ja lahjakas ja silti ajoittain epäsuosittu ja tappiollinen. Verheyden ehdottaa, että ehkä Josefuksen yleisö, roomalainen yläluokka, saattoi ottaa omakseen juuri tällaisen kuningas Salomon – maineikkaan mutta epätäydellisen hallitsijan, sellaisen jonka he saattoivat tunnistaa hallitsijaksi muiden tuntemiensa hallitsijoiden joukossa.

Pablo A. Torijanon Salomoa ja magiaa tarkasteleva artikkeli tarjoaa kokonaisuudesta poikkeavan ja hedeelmällisen aiheajauksen. Hänen tutkimuskysymyksensä rajautuu yhden uskonnon, kieli- tai kulttuurialueen rajojen sisälle yhtä vähän kuin Salomon maagiset kyvyt. Torijanon hahmottelemat suuret linjat kurottuvat idästä länteen ja ajanlaskun alusta uudelle ajalle asti. Hän käyt-

tää Uuden testamentin sekä sen aikaisia juutalaisia tekstejä (Josefus, Qumran), varhaiskristillisiä apokryfeja, amuletteja, kulloja ja papyruksia hahmotellessaan Salomon roolia eksorsistina ja tämän kuvan kehitystä. Torijano pystyy vakuuttavasti osoittamaan, missä Salomon maagiset kyvyt näkyvät ja seuraamaan myös niiden kehityslinjoja. Yllättävästi kirjoittajan määritelmä magiasta ja sen asemasta myöhäisantiikissa ja varhaisella keskiajalla jää jollain tapaa kapeaksi. Torijano esittää Salomon maagiset kyvyt esoteeriseksi ja vaihtoehtoiksi suhteessa ”normatiiviseen” raamatulliseen kuningashahmoon. Hän ei kuitenkaan tarjoa lähteistään esimerkkejä, joissa esoteerinen Salomo todella olisi vaihtoehtoinen tai avoimesti yhteen sovittamaton raamatullisen kuningashahmon saati vallitsevan kulttuuriympäristön kanssa.

Vain yksi artikkeli tarttuu islamilaiseen Salomo-reseptioon. Janssens esittelee islamilaiseen Salomo-reseptiotapauksen, viittauksia Salomoon Puhtauden veljien (*Ikhwān al-Ṣafā*) tunnetuimmassa teoksessa *Epistolat (Rasā'il)*. Teos sijoittuu vuosituhannen vaihteen Irakiin ja heijastelee kyseisen ryhmän maailmankuvaa. *Epistoloiden* Salomossa yhdistyy Janssensin mukaan Raamatusta ja Koraanista tuttuja piirteitä mutta myös paljon muuta: Salomo on mahtava johtaja, Jerusalemin rakentaja sekä henkivaltojen hallitsija. Mielenkiintoista on, että Salomo esitetään painotetusti sekä kuninkaana että profeettana, ja juuri sellaisena Salomo-kuva enteilee Muhammadin erityisasemaa: molemmissa valtiollinen ja hengellinen johtajuus ovat erottamattomia. Janssens kytkee tutkimansa tekstin osaksi Koraanin eksegeesiä ja osoittaa näyttäviä yhtäläisyyksiä rabbiinisten, kristillisen sekä *Epistoloiden* Salomo-kuvien välillä. Hän ei kuitenkaan väitä, että *Epistoloiden* Salomon voitaisiin sanoa saaneen vaikutteita ei-islamilaista lähteistä.

Kuningas Salomo on muuta kuin rikkauksia ja rakennustöitä.

Useampi kokoelman artikkeli sivuaa Salomo-hahmon kritiikkiä ja Salomon synkemman puolen reseptiota. Albert L. A. Hogeterp esittää, että Uuden testamentin positiivisten Salomo-viitteiden ohella on nähtävissä negatiivisempia Salomo-assosiaatioita, kuten Salomon symbolinen suhde vallitsevaan temppeleihin ja sitä kautta vallanpitäjiin. Langer nostaa esiin Salomon suuret synnit, hevoset, naiset ja omaisuuden, joita toistetaan rabbiinisissa Salomo-hahmon luonnehdinnassa. Rabbiinisissa teksteissä Salomon avioliitto Egyptin prinsessan kanssa pidetään erityisen kohalokkaana ja sen symbolina, kuinka Israelin kuninkaiden synnit selittävät vihollisvaltojen menestystä. Jacques van der Vlietin mukaan myös ”gnostilaista” Salomo-hahmoa ympäröi tietty synkkyys: hänen kykynsä hallita demoneja rinnastaa hänet Demiurgiin, alempaan Luojajumalaan. Salomo linkittyy väärään, materiaan kiinnittyneeseen hengellisyteen, hänestä tulee harhautuneiden symboli ja vastakohta Kristuksen todelliselle vallalle ja voimalle. Nämä jo itsessään kiinnostavat huomiot samoissa kansissa herättävät kysymyksiä Salomon hallitsija-auktoriteetista ja sen toistuvasta hyödynnettävyydestä myöhemmissä valtakamppailuissa. Olisi suotavaa, että Salomo-konferenssin artikkelikokoelma inspiroisi jatkossa tämänkaltaisten ilmiöiden esittelyä vertailevassa analyysissä.

Salomo-hahmon säikeissä nivoutuvat yhteen hänen kuninkuutensa, rakennustyönsä, viisautensa ja yliluonnolliset kykynsä. Osaa näistä ominaisuuksista pidetään historiallisina ja osaa puolestaan legendaarisina, myyttisinä tai esoteerisinä. Verheydenin toimittama Salomo-kokoelma ei mielestäni puolla tällaista ositteluä; artikkelien teemat ja kirjo kielivät Salomo-traditioista, joissa saman hahmon nimissä voi esiintyä raamatullisia ja Raamatun ulkopuolisia tarinoita, materiaalisia ja hengellisiä saavutuksia ja niin hy-

veitä kuin paheita vailla eksplisiittistä vastakkainasettelua. Ristiriita ei riko hahmoa vaan jopa kannattelee sen karismaa.

ANNA-LIISA TOLONEN
TEOL. MAIST., HELSINKI

KARI KUULA
Kotona kristinuskossa.
Helsinki: Kirjapaja 2012.
310 s.

Kari Kuula on pastori, eksegetiikan dosentti ja arvostettu raamatuntutkijailija. Papintyön ohella on tiuhaan tahtiin syntynyt lukuisia Raamatua sisältäviä teoksia. Viimeisimmät ovat käsitelleet helvettikäsitteen ja pahan alkuperää ynnä myöhempää tulkintahistoriaa. Nyt Kuula toteaa, että hän on halunnut muuttaa lähestymistapaansa ja kirjoittaa persoonallisemman kirjan. Kun aiemmin on ollut esillä asioiden historiallinen kuvaus, on nyt vuorossa välitilinpäätös siitä, mitä dosentti ja pastori ajattelee kristinuskosta. Tarkkaan ottaen kirjan otsakkeessa viitataan laajempaan ilmiöön kristinuskon, mutta käsittely kohdentuu oikeastaan kristinoppiin. Sen polveilevassa maailmassa Kari Kuula on rennosti ja kursailematta kuin kotonaan ja haluaa kutsua sisään myös muut etsijät.

Alkupuolen johdattelevat luvut tuovat esiin tekijän lähtökohdat. Kyse on ensisijassa tekijän oman sisäisen painin seurauksena syntynyt raportti tai välitilinpäätös siitä, mitä ajatteleva ihminen voi sanoa kirkon opista. Taustalla on nuoruuden etsintä, opiskelu ja tutkimustyö. Asiat ovat sittemmin kypsyneet sekä elämän että papintyön antamassa opissa. Keskeisiksi suuntaviitoiksi Kuula valitsee henkilökohtaisen kokemuksen Jumalasta ja Jumalan kaipauksen, Raamatun, kirkon tradition, kirkon keskeiset tunnustukset ja opetusviran sekä järjen kriittisen käytön.